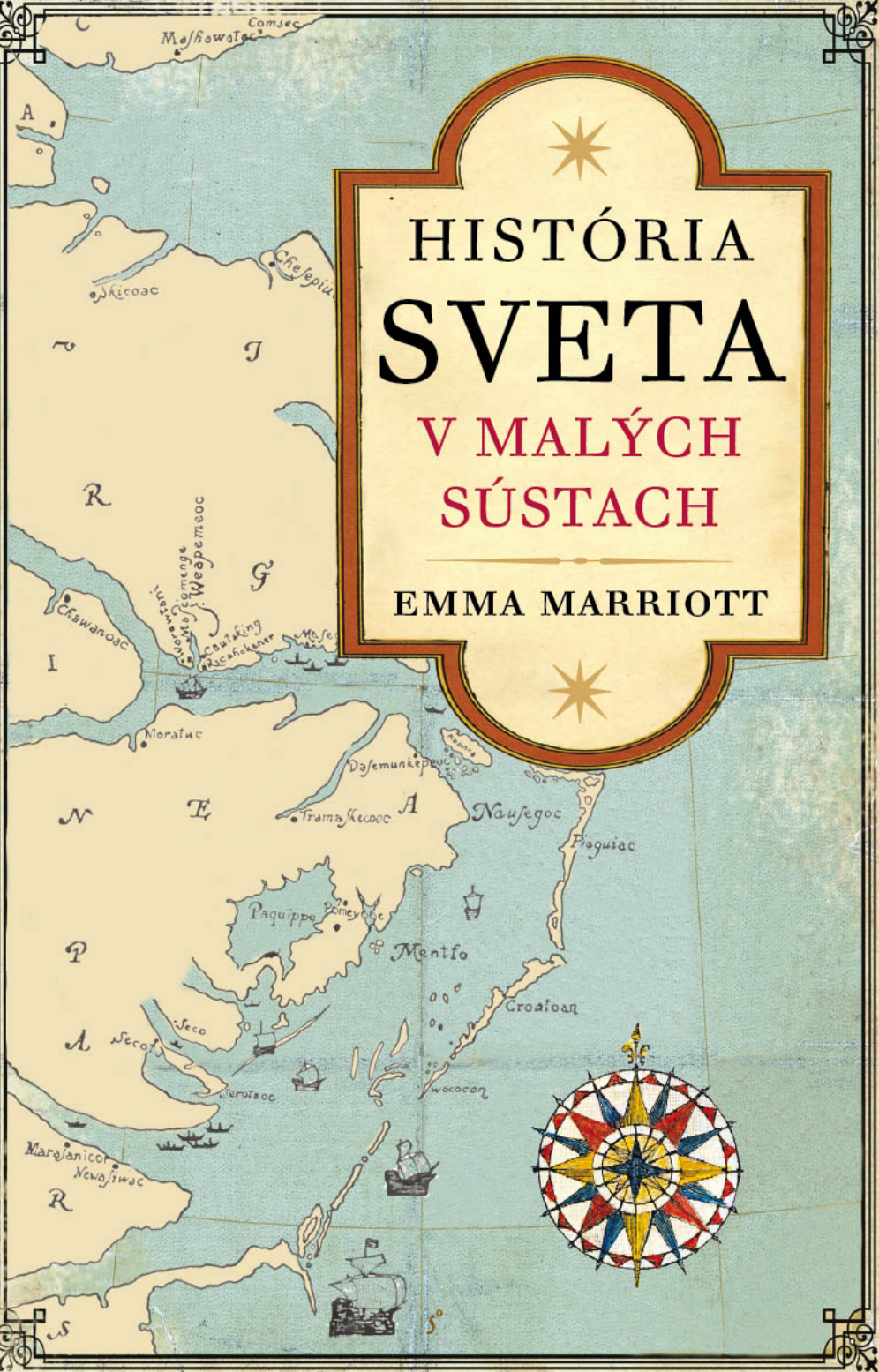

HISTÓRIA
SVETA
V MALÝCH
SÚSTACH

EMMA MARRIOTT

EMMA MARRIOTT

HISTÓRIA
SVETA
V MALÝCH SÚSTACH

eastone BOOKS

HISTORY OF THE WORLD IN BITE-SIZED CHUNKS

Copyright © Michael O'Mara Books Limited 2012, 2016

Slovak edition © 2021 by Eastone Group, a. s.

Z anglického originálu *Emma Marriott – History of the World in bite-sized Chunks* vydaného vydavateľstvom Michael O'Mara Books preložil Peter Štrba.

V roku 2021 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

www.eastonebooks.com

Translation © 2021 Ing. Peter Štrba

Jazykové úpravy: Miriam Pokorná

Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: CPI Moravia Books s. r. o.

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukována ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmkoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8109-418-7

*Venované môjmu otcovi,
Charlesovi Donaldovi Mannovi
(1931 – 2012)*

OBSAH

Zoznam máp	VIII
Úvod	IX
Kapitola 1: Prvé ríše a civilizácie	1
Kapitola 2: Svet staroveku	17
Kapitola 3: Stredovek	39
Kapitola 4: Svet v pohybe	61
Kapitola 5: Revolúcia a európsky imperializmus	93
Kapitola 6: Nový svetový poriadok	123
Bibliografia	153
Index	155

ZOZNAM MÁP

1	Starobylé ríše: Afrika a Blízky východ, približne 3500 – 3560 pred n. l.	5
2	Starobylé ríše: Ameriky a Ďaleký východ, približne 3500 pred n. l. – 900 n. l.	27
3	Rané európske ríše v rokoch 336 pred n. l. – 1453 n. l.	49
4	Nové ríše a objavy v rokoch 1237 – 1857	75
5	Expanzia po prvú svetovú vojnu, 1400 – 1911	103
6	Príprava na prvú svetovú vojnu a jej dôsledky, 1899 – 1922	137
7	Hlavné bojiská druhej svetovej vojny	147

ÚVOD

Naším cieľom pri písaní tejto knihy bolo zhrnúť takmer 5 000 rokov svetovej histórie do jediného, relatívne malého zväzku. Rozsiahla a často zložitá celosvetová história sa mala zhustiť do formátu, ktorý by bol jednoduchý a zároveň zrozumiteľný – do reťazca „malých súst“.

Okrem toho sme sa rozhodli vyzdvihnúť najranejšie civilizácie a starobylé ríše a poskytnúť opis histórie sveta, ktorý by vybočoval z vyšliapaných chodníkov histórie Európy.

Sú tu, samozrejme, zachytené známe príbehy Európy a Severnej Ameriky, od slávy starovekých Grékov a invázie Normanov až po americké vojny za nezávislosť a krach na newyorskej burze. No vnárame sa aj do udalostí a osudov ľudí obývajúcich Ďaleký východ, Afriku, Blízky východ, Oceániu a Ameriky, aby sme zvýraznili – hoci stručne (vzhľadom na charakter knihy) – aj také drahokamy, ako boli civilizácia obývajúca povodie rieky Indus, dynastia Tchang v Číne, kráľovstvo Kuš v Severnej Afrike a dobyvateľ Nádír Šáh v Perzii.

Každá časť je stručnou, ale zrozumiteľnou nezávislou informácnou jednotkou, ktorá sa dá stráviť buď samostatne, alebo spolu s príbuznými časťami. V jednom zväzku sme sa pokúsili obsiahnuť čo najväčší historický priestor (aj keď často bolo oveľa náročnejšie

rozhodnúť sa, čo by sme mali vynechať a čo by malo ostať). V texte sa tiež nachádzajú krížové odkazy na ďalšie časti a informácie, keďže históriu vytvárajú navzájom prepojené predchádzajúce udalosti.

Začíname s najranejšími civilizáciami na svete, o ktorých vieme relatívne málo, no majú beztak veľký vplyv na dnešný život. (Slovami historika J. M. Roberta: „Dávna história ešte stále spôsobuje neporiadok v našich životoch a v našom myslení.“) Potom opíšeme viac ako päťdesiatštyri storočia svetovej histórie až po rok 1945, pričom jednotlivé časti sú rozdelené na podskupiny sústreďujúce sa na Blízky východ a Afriku, Európu, Ameriky, Ďaleký východ a Oceániu. Často sme použili súčasné názvy krajín a miest, ale kde sa nám to zdalo vhodnejšie a čitateľovi známejšie, zachovali sme aj staršie pomenovania.

Dúfame, že *Históriu sveta v malých sústach* sme zbavili zmätočných spletností dejín a dostali sa tak k niektorým kľúčovým faktom, od masovej migrácie a následného konfliktu až po oslnivé úspechy minulosti a množstvo príkladov ľudskej húževnatosti a schopnosti prežiť. To všetko totiž stále ovplyvňuje naše myslenie a robí z nás ľudí, ktorými sme dnes.

EMMA MARRIOTT

Veľká vďaka patrí doktorke Hilary Stroh (rodenej Larkin), Lindsay Davies, Davidovi Woodroffovi, Ane Bježančević, Gregovi Stevensonovi, Andrewovi Johnovi, Charlotte Buchan, Dominique Enright a Glenovi Savillovi.

PRVÉ RÍŠE A CIVILIZÁCIE

3500 – 800 PRED N. L.

BLÍZKY VÝCHOD A AFRIKA

SUMER

Okolo roku 5000 pred n. l. sa v úrodnom kraji južnej Mezopotámie (dnešného Iraku), známom ako Sumer, usadili roľníci a z týchto skromných začiatkov sa vyformovala prvá veľká svetová civilizácia. Sumerskí roľníci žili v údoliach riek Tigris a Eufrat (Mezopotámia znamená v gréčtine krajina „medzi dvoma riekami“) a dokázali vypestovať množstvo obilia i iných plodín, pričom nadbytok im umožnil usadiť sa na jednom mieste. Sumeri tiež s týmto nadbytkom obchodovali a vymieňali ho za kovy a nástroje s národmi, ktoré žili v takých vzdialených oblastiach, ako sú dnešný Pakistan a Afganistan. Vytvárali tiež siete priekop a kanálov na odvodnenie svojej úrodnej, ale na povodne náchylnej krajiny.

Okolo roku 3000 pred n. l. vzniklo v Sumeri množstvo mestských štátov, pričom najväčšie bolo mesto Ur so 40 000 obyvateľmi. Zo Sumeru pochádza prvý známy systém písma: sprvoti bol piktografický (obrázkový) a postupne sa vyvinul do sady zjednodušených

znakov v tvare klinov, ktoré sa vytvárali pomocou stebiel trstiny na hlinených tabuliach (toto písmo sa začalo nazývať klinové). Sumeri tiež vymysleli súbor administratívnych a právnych systémov, vyvinuli kolesové vozidlá, hrnčiarsky kruh a stavali veľké zikkuraty^{*} či stavby so stĺpmi a kupolami.

Slávny zikkurat v meste Ur bol súčasťou chrámového komplexu, slúžiaceho aj ako administratívne centrum mesta. Bol dlhý 64 metrov, široký 46 metrov a vysoký viac ako 30 metrov.

Prvú veľkú ríšu Sumeru založil Sargon, kráľ Akkadu (starobylého kráľovstva, ktoré sa nachádzalo severne od Sumeru), približne v roku 2350 pred n. l. Pod jeho vládou sa zjednotili všetky sumerské mestá a ríša siahala od Sýrie až po Perzský záliv. Táto dynastia bola zničená približne v roku 2200 pred n. l., ale po roku 2150 pred n. l. obnovili králi Uru sumerskú nadvládu v Sumeri a porazili tiež Akkad. Po invázii Elamitov (civilizácie, ktorá žila na východ od Sumeru) a vyplenení Uru, približne v roku 2000 pred n. l., sa Sumer dostal pod nadvládu Amorejcov, z čoho vznikol veľký mestský štát Babylon.

^{*} Vežovitá stupňovite usporiadaná stavba. (pozn. prekl.)

STAROVEKÝ EGYPT: STARÁ RÍŠA

Prvá veľká civilizácia Afriky vznikla po osídlení údolia na rieke Níl na severovýchode kontinentu približne v roku 5000 pred n. l. Dnes je už známe, že títo prví osadníci pochádzali zo Sahary, kde asi dvetisíc rokov predtým vznikali prvé roľnícke spoločnosti, kým klimatická zmena nepremenila Saharu na púšť. Rovnaká klimatická zmena vysušila aj močiare v údolí okolo Nílu, čím sa toto územie stalo pre roľníkov lákavejším na osídlenie.

V polovici 4. tisícročia pred n. l. bolo už povodie Nílu husto osídlené, mestá sa rozrastali a oblasť sa rozdelila na dve egyptské kráľovstvá. Tradičná egyptská chronológia nám hovorí, že v roku 3200 pred n. l. tieto dve egyptské kráľovstvá faraón (vládca) Meni zjednotil, čím vytvoril jediný štát. To bol začiatok existencie tritisíc rokov trvajúcej civilizácie, ktorá bola význačná výstavbou monumentálnych hrobiek a rozkvetom egyptskej kultúry.

Počas najranejšieho obdobia existencie starovekého Egypta, známeho ako Stará ríša (približne 2575 – 2130 pred n. l.), vládli Egyptu mnohí mocní faraóni a nastal rozvoj techniky, umenia a architektúry. Počas tejto éry vzniklo hieroglyfické písmo a boli postavené pyramídy v Gize a tiež Veľká sfinga (počas ich stavania zahynuli tisíce Egyptanov). Pyramídy slúžili potrebám posmrtného života faraóna a úzko súviseli s kultom slnečného boha Ra – ich rozširujúci sa tvar pripomínal lúče slnka a pre zosnulého kráľa slúžili ako schody k bohom.

STAROVEKÝ EGYPT: STREDNÁ RÍŠA A NOVÁ RÍŠA

Po období stability Egypta, známom ako Stredná ríša (približne 1938 – 1630 pred n. l.), nasledovalo storočie veľkého sucha, hladu a rozpadu centrálnej vlády.

Egyptskí faraóni potom obnovili prosperitu a stabilitu v krajine zabezpečením hraníc, zvýšením výkonu poľnohospodárstva a tiež vďaka tomu, že získali kontrolu nad ložiskami nerastných surovín (sčasti dobytím územia v severnej Núbii, ktorá bola bohatá na lomy

a zlaté bane). Táto éra sa stala známou vďaka výrobe šperkov a doplnkov zo zlata. V Egypte sa tiež rozšírilo uctievanie Osirisa, boha smrti a znovuzrodenia, a ľudia začali veriť, že po smrti budú všetkých – nielen faraónov – vítať bohovia.

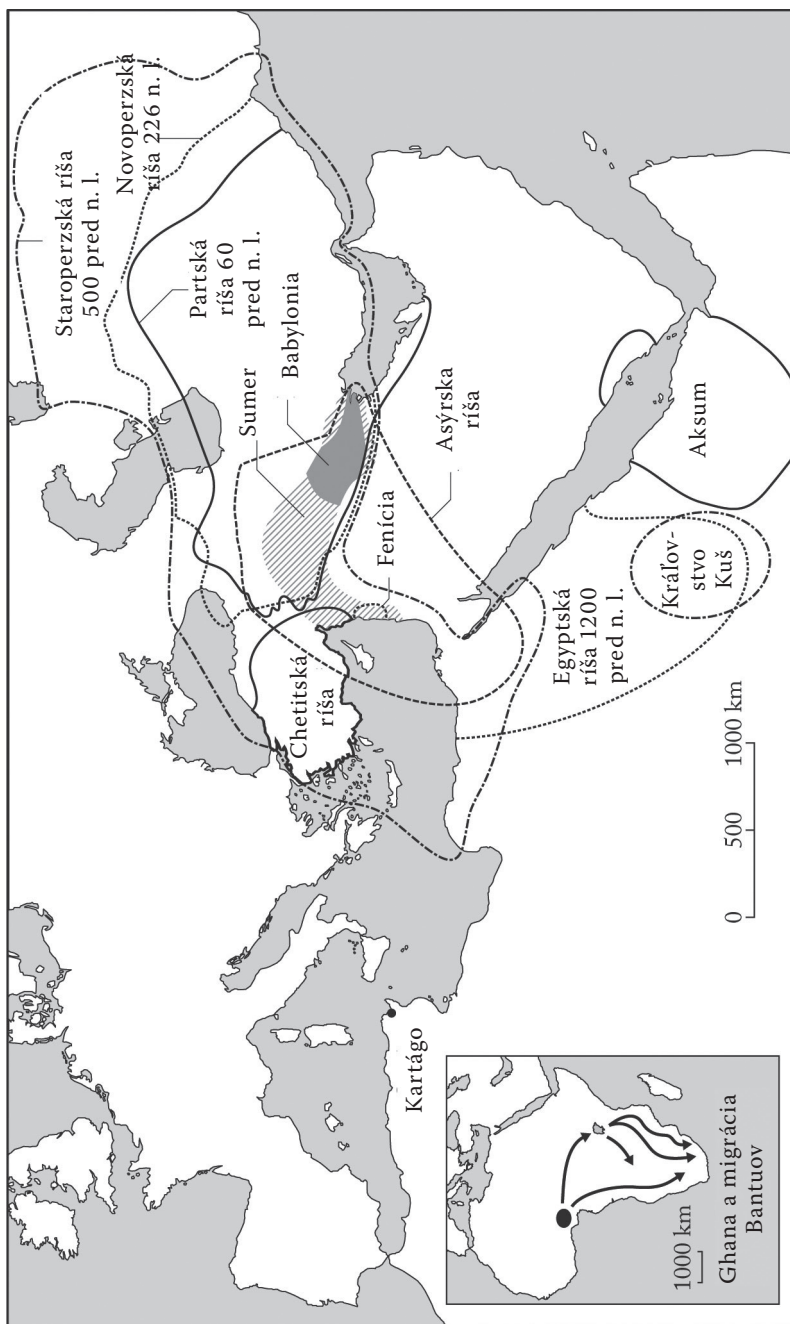
Ambiciózne stavebné a ťažobné projekty spolu s veľkými záplavami na Níle viedli k oslabeniu moci egyptského faraóna a umožnili cudzím osadníkom (hlavne Hyksósom, ktorí pravdepodobne pochádzali z Palestíny), aby sa chopili moci. K úpadku tiež prispel prechod ekonomiky od bronzu, ako hlavnej využívanej suroviny, k železu. Keď sa k moci opäť dostali faraóni, vznikla Nová ríša (približne 1539 – 1075 pred n. l.) a vplyv Egypta sa rozšíril na Sýriu, Núbiu a Blízky východ. Táto kapitola dejín Egypta sa považuje za jednu z najvýznamnejších. Vznikli mnohé veľké chrámy a tiež maľované hrobky v Údolí kráľov. Počas tohto obdobia vládli niektorí z najznámejších egyptských faraónov, medzi nimi aj vládkyňa Hatšepsut a mladistvý kráľ Tutanchamón.

Po smrti posledného veľkého egyptského faraóna Ramzesa III. v roku 1070 pred n. l. začal Egypt pomaly upadať a rozdelil sa na niekoľko malých kráľovstiev. Asi v roku 719 pred n. l. dobyli Egypt Kušiti a vládli ako faraóni, až kým ich v roku 656 pred n. l. nezatlačili naspäť za hranice Asýrčania. Po vláde Asýrčanov nasledovalo dobytie Peržanmi v roku 525 pred n. l., okupácia Alexandrom Veľkým v roku 332 pred n. l. a napokon dobytie Rimanmi v roku 30 pred n. l.

BABYLONIA

Politická moc v Mezopotámii sa časom presunula na sever do Akkadu do mesta Babylon a celá planina sa tak stala známou ako Babylonia. Prvá veľká dynastia Babylonu existovala zhruba tristo rokov, približne od roku 1894 pred n. l., pričom vrchol svojho vplyvu dosiahla za kráľa Chammurapiho (približne 1795 – 1750 pred n. l.).

Za Chammurapiho vlády sa Babylonská ríša rozšírila tak, že jej súčasťou bola celá južná Mezopotámia (vrátane Sumeru) a časť Asýrie na severe. Chammurapi je známy zavedením prvej známej zbierky zákonov na svete (Chammurapiho zákonník) a tiež podporou vedy a vzdelanosti.

1 — Starobylé ríše: Afrika a Blízky východ, približne 3500 – 3560 pred n. l.

Babylonská ríša po Chammurapiho smrti upadala a od roku 1595 pred n. l. jej dominovali Chetiti (pozri nižšie) a potom Kassiti (ľudia z hôr z východnej Babylonie), ktorí zriadili štyristoročnú dynastiu. Počas tohto obdobia sa Asýria odtrhla od Babylonie a nasledoval niekoľko storočí trvajúci zápas o kontrolu nad Babylonom. Asýrski králi vládli Babylonii od 9. storočia pred n. l. až do pádu Asýrskej ríše na konci 7. storočia pred n. l.

Následne sa Babylonia dostala do područia Chaldejcov (málo známeho semitského národa) a ríša opäť prosperovala, najvýraznejšie za Nebukadnesara II. (604 – 562 pred n. l.). Dobil Asýriu i Palestínu a obnovil mesto Babylon, pričom znova nechal postaviť chrám Marduka (hlavného boha Babylonie) a vybudoval slávne Semiramidine visuté záhrady. V roku 539 pred n. l. vpadli do Babylonu Peržania, ktorým vládol Kýros II. Veľký, a to znamenalo koniec Babylonskej ríše, hoci mesto Babylon ostávalo významné ešte aj vo 4. storočí pred n. l.

CHETITSKÁ RÍŠA

Národ bojovníkov známy ako Chetiti, jedna z veľkých mocností Bronzovej doby, vládol väčšine dnešného Turecka a Sýrie vyše tisíc rokov. Ich ríša, ktorá dosiahla najväčšiu rozlohu medzi rokmi 1450 a 1200 pred n. l., súperila s Babyloniou, Asýriou a tiež so starovekým Egyptom.

Väčšina toho, čo vieme o Chetitoch, vychádza z textu zaznamenaného klinovým písmom na desiatich tisícoch kusoch hlinených tabuliek, ktoré sa našli v meste Chattušaš v dnešnom Turecku v roku 1906. Tabule spolu s pozostatkami niektorých starých chetitských miest odhalili, že Chetiti boli feudálny kmeň, ktorý sa krátko po roku 3000 pred n. l. prehnal oblasťou severne od Čierneho mora do Anatólie – Malej Ázie, ktorá dnes tvorí ázijskú časť Turecka. Jazdili na koňoch alebo na bojových vozoch a boli vyzbrojení bronzovými dýkami. Do roku 2000 pred n. l. sa chetitské domíniá zjednotili do ríše s hlavným mestom Chattušaš. Chattušiľ I. (1650 – 1620 pred n. l.), jeden z prvých chetitských

kráľov, napadol Sýriu a Muršiliš I., jeho následník, vyplienil Babylon, hoci neskôr bol zabitý a Chetiti prišli o nadobudnuté územia.

Ešte silnejšou sa Chetitská ríša stala v roku 1450 pred n. l. a do roku 1380 pred n. l. vybudoval veľký chetitský kráľ Šuppiliumaš I. ríšu, ktorá obklopovala Sýriu takmer až po Kanaán (dnešný Izrael). Za vlády jeho nástupcu Muvatalliša súperil Egypt s Chetitskou ríšou o dominanciu v Sýrii, čo viedlo k veľkej a slávnej bitke medzi egyptským faraónom Ramzesom II. a Muvatallišom pri Kadeši (približne v roku 1300 pred n. l.).

Levia brána pri vstupe do Chattušašu,
niekdajšieho hlavného mesta Chetitskej ríše.

Predpokladá sa, že Chetiti boli prvou civilizáciou, ktorá vo veľkom vyrábala železo a používala ho na výrobu náradia a zbraní, čím započala železnú dobu (hoci väčšina civilizácií nepoužívala železo ešte niekoľko storočí). Moc Chetitov však zrazu upadla, keď migranti, vrátane morských národov z Egejského mora (čo bol voľný zväzok nájazdníckych migrantov z východnej časti Stredomoria), približne v roku 1193 pred n. l. vpadli do tejto oblasti.

ASÝRIA

V 14. storočí pred n. l. sa Asýria odtrhla od Babylonie a zriadila nezávislú ríšu, ktorej strediskom bolo pôvodne mesto Aššur v severnej Mezopotámii.

Neustále boje s votrelcami prichádzajúcimi zo severu alebo z juhu spravili z Asýrčanov zúrivých bojovníkov preslávených svojou krutosťou. Používali jazyk, ktorý bol takmer identický s jazykom Babylončanov (ktorých kultúru Asýrčania prevzali), a vďaka inovatívnej technológii výroby zbraní postavili mechanizmy používané pri obliehaní. Historici sú tiež presvedčení, že ako prví začali používať kone na jazdeckto namiesto do záprahu.

Najslávnejší z asýrskych kráľov, Sargon II. (722 – 705 pred n. l.), presunul hlavné mesto do Ninive a porazil okrem iného aj Damask a Izrael, pričom vo vyhnanstve sa ocitlo 30 000 Izraelitov (to tvorí základ legendy o desiatich stratených kmeňoch Izraela).

V 7. storočí pred n. l. sa Asýria stala najväčšou ríšou, akú dovtedy svet videl, a posledný z veľkých asýrskych kráľov Aššurbanipal (668 – 627 pred n. l.) vládol ríši, ktorá siahala severne od Perzského zálivu až po Egypt (vrátane). Na správu takejto ríše Asýrčania vybudovali cesty a prevádzkovali vysoko efektívnu poštovú službu. Aššurbanipal zároveň založil a postavil v Ninive prvú organizovanú knižnicu na Blízkom východe, ktorá obsahovala tisícky textov a hlinených tabuliek. Okolo 27 720 kusov tabuliek popísaných klinovým písmom sa dnes nachádza v Britskom múzeu.

Asýrsky štát bol napokon porazený v roku 612 pred n. l. koalíciou Médov (čo bol indoeurópsky národ príbuzný Peržanom) a Chaldejcov. Počas nasledujúcich storočí vládli Asýrii Babylon, Perzská ríša, Alexander Veľký (ktorý ju premenoval na Sýriu), Partí aj Rimania.

FENÍCIA

Do roku 2000 pred n. l. sa na východnom brehu Stredozemného mora, v dnešnom Libanone, Sýrii a Izraeli, usadilo množstvo ľudí.

Žili na úzkom pobrežnom páse, ktorý vytváral prirodzený komunikačný bod medzi Áziou, Afrikou a ďalšími oblasťami. Pestovali a vyrábali rôzne druhy tovaru vrátane cédrového dreva (využívaného pri stavbe), olív, vína a látok, ktoré predávali v Egypte, na Cypre, na Kréte a aj na miestach nachádzajúcich sa v západnom Turecku, ktoré boli od tejto oblasti vzdialené približne ako Trója.

Do roku 1500 pred n. l. sa v tejto oblasti začali stavať nové mestá, ktoré tak doplnili už existujúce mestá Ugarit a Byblos založené už v roku 4000 pred n. l., respektíve 3000 pred n. l. Na rozdiel od vtedajších paralelných ríš, ktoré upadali, mestá Fenície – z ktorých najväčšie boli Súr, Sidón a Bejrút, všetky známe svojimi výšivkami – vstúpili v roku 1000 pred n. l. do zlatého veku.

Základom prosperity Fenície ostával hlavne obchod s rôznymi výrobkami a luxusnými predmetmi, ako boli ozdoby zo zlata a striebra, jemné sklenené výrobky a vyrezávané predmety zo slonoviny. Farbivá Fenície, hlavne jej najznámejšie purpurové textilie, sa stali veľmi vyhľadávanými (purpurové látky sa čoraz viac spájali s vysokým spoločenským postavením). Dokonca názov Fenícia je odvodený od gréckeho slova označujúceho purpur.

Feničania sa postupne stávali námornou mocnosťou a od konca 9. storočia pred n. l. začali zriaďovať kolónie na Cypre a pozdĺž pobrežia severnej Afriky. V roku 814 pred n. l. založili v Tunisku Kartágo. Fenícia prosperovala aj pod nadvládou Asýrskej a potom Perzskej ríše až do roku 322 pred n. l., keď jej hlavné mesto Súr bolo vyplienené a včlenené do gréckeho sveta Alexandra Veľkého.

ĎALEKÝ VÝCHOD

HARAPPSKÁ KULTÚRA

Jedno z najrozvinutejších mestských spoločenstiev na svete sa objavilo okolo roku 2500 pred n. l. v dolnej časti údolia rieky Indus, v súčasnom Pakistane. V mnohom bolo pokročilejšie ako staroveký Egypt a v porovnaní s rozlohou Egypta

(60 000 km²) bolo určite väčšie (500 000 km²). Je to tiež najrajšia juhoázijská civilizácia, ktorá vďačí za svoj vzostup úrodnosti tejto oblasti.

Dodnes archeológovia objavili približne sto nálezísk súvisiacich s civilizáciou povodia Indusu a archeologické práce stále pokračujú. Medzi najväčšie z týchto sídlisk patria mestá Harappa, Mohendžodaro a Dholavira, z ktorých každé malo približne 30 000 až 40 000 obyvateľov. Pevné budovy z pálených tehál rozložené v pravidelnej sieti ulíc sú dôkazom starostlivého plánovania a uniformity mnohých veľkomiest a miest, ktoré sa nachádzali v údolí rieky Indus. Miestne sídliská boli tiež známe vodovodným a kanalizačným systémom, ktorý patril medzi najpokročilejšie na svete – takmer každé obydlie v meste Mohendžodaro malo záchod vo forme tehlového priepustu, ktorý bol napojený na tehlový kanál nachádzajúci sa pod ulicami.

Záhadné písmo z pečatidiel, nájdených v údolí rieky Indus, sa zatiaľ nepodarilo rozlúštiť ani s pomocou umelej inteligencie.

Miestne písmo, ktoré tvorilo približne 400 rôznych znakov a ktoré sa našlo prevažne na pečatidlách z mastenca, nebolo ešte dešifrované, takže mnohé dôležité otázky týkajúce sa tejto civilizácie